

Szoliva Gábriel OFM

Utólagos zenei bejegyzések a *Budai pszaltérium*-ban*

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött *Budai pszaltérium* (PsalBud)¹ az esztergomi hagyomány legrégebb fennmaradt kottás zsolnárkönyve. A pompásan illuminált, XV. század végi vagy XVI. század eleji² díszkódex utólagos zenei bejegyzéseinek vizsgálata számos dallam- és könyvtörténeti eredményt hozott, ezeket ismertetem az alábbiakban.

Szoliva Gábriel (Budapest) ferences szerzetesnövendék, a LFZE Egyházzene Tanszékének hallgatója és az ELTE BTK Vallástudományi Központja Liturgiátörténeti Kutatócsoportjának munkatársa.

A Budai pszaltérium főírásától szembeűnően elváltak – írásképe és a tinta színének eltérése alapján – a jelenlegi számozás szerinti 10. fólió. Kétségkívül utólag került a kódex korpuszába. (1. ábra) E toldaléklap a szombati laudes végének és a vasárnapi vesperás kezdetének anyagát tartalmazza.³ Az eredeti fólió talán a gyakori használat miatt esett ki a kötésből – a vasárnapi zsolnárok ünnepnapokon is szerepeltek zsolozsmában –, vagy a vesperások sorát nyitó, gazdagon díszített iniciálé kedvéért illetéktelen kezek távolították el. Bárhog is történt, annyi bizonyos, hogy már a késő középkorban pótolni kellett. Elhasználódása mellett szól, hogy az ép fóliók sarkán ma is jól látható az egykori rendszeres igénybevétel nyoma (elvékonyodás, lyukak, felhasadt lap-szélek). A toldaléklapon egy kéztől származó, a XV. század második felétől általánosan használt metzigót-magyar keveréknotációt azonosíthatunk, notátorának tollkezelése azonban a kódex főírásánál valamivel lazább. Zeneileg képzett személy készítette, aki azonban nem volt a szó szoros értelmében írómester, nem törekedett stilizált kottakép létrehozására. Ugyanerre figyelhetünk fel a XVI. századi, szintén esztergomi hagyományból származó *Oláh-pszaltérium*-ban (Str-380)⁴ is. A toldalék eredetéhez közelebb jutunk, ha neumáit szisztematikusan összevetjük az Oláh-pszaltérium írásképeivel.

Szembeűnő a két kottaírás megegyező neumaszerkezete, a részletesebb vizsgálat pedig annak gyanúját ébreszti fel, hogy valójában ugyanazon kéz bejegyzései szerepelnek mindkét forrásban, azaz a Str-380 és a PsalBud f10 notátora egyazon személy. Figyelembe kell vennünk, hogy egyrészt a PsalBud

* A jelen tanulmány az OTKA K 109058 számú kutatási programjának támogatásával készült.

¹ Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I.3c; további két töredéke: MTA Kézirattár, K 480.

² A kódex datálásáról ld. SZENDREI Janka: *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. MTA Zenetudományi Intézete, Budapest 1981. C7 és F 43. Reneszánsz díszítményeinek analógiáit a XVI. század első évtizedeiből származó, Budán kelt címereslevelekben mutatta ki MIKÓ Árpád: „Fáncsi Imre armálisa (1511) és két, Budán illuminált, kottás díszkódex”, *Ars Hungarica* XXIX (2013) 31–41.

³ Notált tételei: f10 *Illuminare Domine, Sede a dextris meis* (int.); f10^v *Sede a dextris meis, Fidelia* (int.).

⁴ München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/2 Liturg. 380. Az Oláh-pszaltérium notációjáról ld. SZOLIVA Gábriel: „Előkerült Oláh Miklós esztergomi érsek kottás *Psalterium Strigoniense*-je (1523) Münchenből – I. Az új forrás leírása és antifónáinak elemzése”, *Magyar Egyházzene* XX (2012/2013) 60–61.

f10 kevés zenei részletet tartalmaz, így neumatípusaiból kevés – bár gondosan írt – példa áll rendelkezésre. Másrészt a Str-380 lapjain a természetes elteréseken túl helyenként előfordul néhány elnagyolt bejegyzés is. E kevésbé finom mozdulatokkal írt neumákat a notátor fáradtságának vagy sietségének tulajdoníthatjuk; különösebb gondot nem okoznak, mert a nagyszámú példa miatt könnyen kiszűrhetők. Valószínűleg az is hatott a notátor (vagy notátorok?) írásképeire, hogy pergamenre (PsalBud) vagy papírra (Str-380) kellett dolgozni. Éppen ezért a két kéz azonosságát csak úgy tudjuk meggyőző erővel bizonyítani, ha a toldaléklap kottaírásának apróbb sajátosságaira (jellemző forma, ductus stb.) kivétel nélkül találunk példát az Oláh-pszaltérium lapjain. Másképp fogalmazva: ha valóban az Oláh-pszaltérium notátora kottázta a Budai pszaltérium pótlapját, akkor az előbbi forrás nagyszámú neumája közül bizonyosaknak „megszólalásig” hasonlítania kell a kódexlapon látható neumákhoz.

Az 1. táblázat ilyesféle bizonyítékul szolgál: első oszlopában a PsalBud f10-ről, második oszlopában pedig a Str-380-ból származó neumák szerepelnek. Az írásképek mikrojellemzőit vizsgálva valóban a két kéz azonosságát állapíthatjuk meg. Mindkét írásmintára igazak ugyanis az alábbiak:

(1) Az arab hármasként alakjára hasonlító F-kulcsok vékony alsó szára hosszúra van húzva és a tollemelésnél gyakran némi nyomással meg van erősítve; van olyan kulcs, amelynek alsó része ívelt (lásd az utolsó példákat). (2) A punctumok enyhén elnyújtott téglalap alakúak, a tollindítás és -emelés helyén pedig vékony peremük van. (3) A tételzáró vagy recitációs hangot jelölő kettős punctumok második tagja jellegzetesen ívelt. (4) A pes elemei lazán kapcsolódnak, az alsó hang néhol felfelé nyitott félkörhöz közelít (lásd az utolsó példákat). (5) A clivis felső hangja romboid, de az írás pillanatnyi sebességétől függően keskenyebb, ívelt formát ölthet. (6) A szekundmozgású torculus utolsó hangja „leszakadó csepp”. (7) A kötött climacus felső hangja a clivishez hasonlóan elvékonyodhat, alsó hangját pedig a szár enyhe ívelése emeli ki.

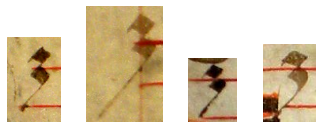

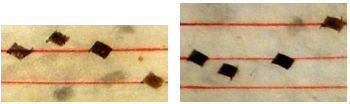
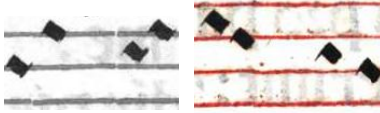
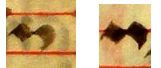

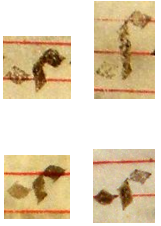
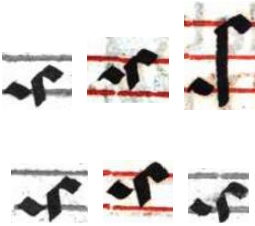
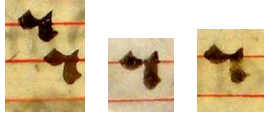

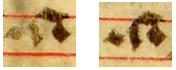

Összevetésül érdemes megnézni egy korabeli, notátorunk iskolájából származó másik kéz zenei bejegyzését az 1523-as nyomtatott *Psalterium Strigoniense* esztergomi példányában.⁵ (2. ábra) Az eltérő ductus és a neumák méretarányainak különbsége (különösen a punctumok erősen elnyújtott jellege és a pes alsó hangjának alakja) jól mutatja, hogy a két bejegyzés más eredetű.

A PsalBud f10 zenei részleteit a paleográfiai vizsgálaton túl dallami szempontú próbának is alávetethetjük. Várakozásunknak megfelelően hangról hangra megegyezik az Oláh-pszaltérium változatával.⁶ A szombati laudes *Illuminare* kezdetű Benedictus-antifónája pedig további érv a notátorok azonossága mellett, ugyanis a toldalék sajátos dallamváltozatát az esztergomi források között csak az Oláh-pszaltérium őrzí.⁷ A „paxis” szó második szótagja fölötti kötött

⁵ Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Inc. XVI. I. 118.

⁶ Vö. Str-380 f76^v-77.

⁷ Így szerepel a szintén kései *Zalka-antifonálé* (Győr, Egyházmegyei Könyvtár és Kincstár, Ms. A2) anyagában is (f155), de ez a tény az esztergomi gyakorlat szempontjából mellékes.

	PsalBud f10 ^{r-v}	Str-380
F-kulcs		
punctum		
kettős punctum		
pes		
clivis		
torculus		
climacus		

1. táblázat. A Budai pszaltérium f10^{r-v} és az Oláh-pszaltérium neumái.

climacus ('gffd') korjelző motívum, minden bizonnyal az alábbi módon énekeltek az antifónát a XVI. századi érseki udvar és a káptalan zsolozsmáin:

Str-380 f76^v, PsalBud f10

Il - lu - mi - na - re, Do - mi - ne, his, qui in te - ne - bris se - dent, ad di - ri - gen - dos
pe - des no - stros in vi - am pa - cis, De - us Is - ra - el.

A Budai pszaltérium korpuszától kissé elütő toldalék szükségmegoldásnak tűnik. Notátora (és szkriptora) vélhetően a XVI. század közepén, Esztergom 1543-as török megszállása után készítette Nagyszombatban, ahová az érseki udvar a hadiesemények elől menekült, és ahol bizonyosan használatban volt a kézirat.⁸ Ha ugyanis pótlásának igénye 1543 előtt merült volna fel, tulajdonosa talán a budai íróműhellyel vagy más, hasonló színvonalon dolgozó manufaktúra mestereivel készítette el a díszes kivitelű kódexhez méltó kiegészítést. Az elkészült toldaléklap szkriptorának írásképe is beleillik a feltételezett időszakba.⁹

A fentiek segítséget nyújtanak az Oláh-pszaltérium notációjának datálásához is. E zoltároskönyv – adományozó bejegyzése alapján – 1558-ban került a Bécs melletti érseki kastélyba, tehát notációja legkésőbb ebben az évben, legkorábban pedig a nyomtatvány kiadásának évében (1523) készülhetett. Mint-hogy notátoráról a Budai pszaltérium vizsgálata alapján azt állítjuk, hogy a XVI. század közepén vett részt az érsek személyéhez kötődő liturgikus zenei életben, a kijelölt időszak vége valószínűsíthető. Eléggé életszerűnek tűnik továbbá, hogy Oláh Miklós 1558-ban két éve elkészült kastélyának egy újonnan használatba vett pszaltériumot adományozzon, és hogy azt liturgiáin szolgáló egyházzeneészeinek egyike notálja. Így az Oláh-pszaltérium zenei bejegyzéseit is a XVI. század közepére tehetjük.

E kitérő után lássuk a Budai pszaltérium további érdekes zenei bejegyzéseit! A *Clamavi et exaudivit me* antifóna intonációjának és teljes lejegyzésének dallamváltozata eredetileg eltért egymástól a kódex főírásában (f16^{r-v}): az intonáció F-ről indul, és kéthangos hajlításokkal rajzolja meg a „Clamavi” szót, a teljes antifóna azonban eredetileg E-vel indított, és szillabikus jellegű volt (*lásd a kottapéldát*). E hiba óhatatlanul problémát okozott a gyakorlatban, ezért valaki a má-

⁸ A Budai pszaltérium 1543 előtti történetéről, tulajdonosairól, használatáról könyvészeti adattal egyelőre nem rendelkezünk. Vö. KÖRMENDY Kinga: „Könyvgyűjtemények az esztergomi várban 1543 előtt. Fennmaradt kötetek”, in HEGEDŰS András – CSOMBOR Erzsébet (szerk.): *Mater et magistra*. Esztergom 2003. 209–222. (Strigonium antiquum 5)

⁹ Madas Edit szíves közlése nyomán.

sodik bejegyzést utólag az intonációhoz igazította. Mindkét dallamváltozat jelen van az esztergomi forrásokban,¹⁰ azonban meglepő, hogy e véletlen hiba nyomán egy kéziratba kerültek. A dallamváltozatok egymás közti átjárhatósága, a hagyományon belüli felcserélhetősége mutatkozik meg ebben.

PsalBud f16 Cla- ma - vi. E u o u a e.	PsalBud f16 ^v (eredeti változat) Cla-ma-vi, et ex-au-di-vit me.
--	---

Az *A viro iniquo* antifóna két transzpozícióban – és ennek megfelelően 1. és 7. tónusban – ismert a magyarországi forrásokból. A PsalBud anyagában eredetileg a ritkább, az esztergomi központi forrásokból ismeretlen, 7. tónusú változat szerepelt, párhuzamát az Isztambuli antifonále őrzi.¹¹ A PsalBud főírásának hibás kulcsrakását kizárhatjuk, mert az eredeti differencia is 7. tónust jelölt. E helyen szintén egy későbbi énekes igazította a dallamot az időszerű gyakorlathoz: kivakarta az eredeti hangokat, és gépiesen transzponálta az antifónát. Nehéz felelni arra a kérdésre, hogy e dallam hagyományozásához milyen szorosan tartozott a transzpozíció, illetve mi indokolta a változtatást. Notátora az F-kulcsot a főírásnak megfelelően használja, a pes-t pedig nem a metzigót-magyar notációban szokásos alakban, hanem a hagyományörző magyar gyakorlatnak megfelelően, S-alakban írja.

PsalBud f23 ^v -24 ^v (eredeti változat), vö. Str-Ist f49 ^v A vi-ro in - i - quo li - be - ra me, Do-mi - ne.
PsalBud f23 ^v -24 ^v (módosított változat) A vi-ro in - i - quo li - be - ra me, Do-mi - ne.

Kódexünkben négy helyen találunk fejnél vagy lábnál a lapszélre írt, utólagos dallambejegyzést.¹² Ezek a pszaltériumot használók énekesi gyakorlatáról – a gondosan javított hanghibákon túl – újabb részlettel szolgálnak. Olyan

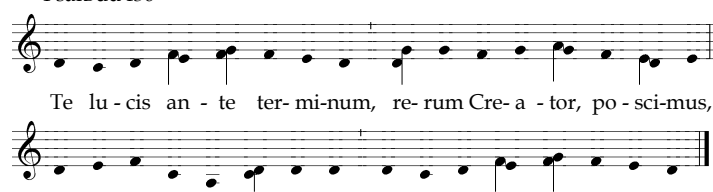
¹⁰ A *Clamavi* antifóna F-ről indul hajlításokkal: Str-4 f49^v, Str-380 f89^v; E-ről indul szillabikusan: Str-1 f32^v, Str-2 f67^v, Str-7 f71, Paul-8 99, Paul-93 f36^v. A források rövidítéseinek feloldását ld. a tanulmány végén.

¹¹ 1g1 tónusban szerepel: Str-1 f39, Str-2 f73, Str-7 f75, Str-380 f98, PsalBud f23^v-24^v (módosított változat), Paul-8 109, Paul-93 f37; 7a tónusban: PsalBud f23^v-24^v (eredeti változat), Str-Ist f49^v.

¹² Ld. f30^v *Te lucis ante terminum* első két sorának dallama fejnél; f43^v *Iesu quadragenariae* dallama fejnél (a kódex nagyszombati bekötésekor történt körülvágás miatt töredékesen); f46^v *Chorus novae* 2. versszakának eleje fejnél (*Quo Christus invictus...*); f52^v *Aurea luce* elhalványult dallama lábnál (körülvágás miatt töredékesen).

hymnuszoknál szerepelnek az említett bejegyzések, ahol az első versszak recto oldalon kezdődő kottája (vagy a szöveges folytatás) átnyúlik a verso oldalra. Az állandó visszalapozás elkerülésére a verso oldal szélére emlékeztető gyanánt feljegyezték a rectón lévő dallamot. A kódex mellett álló énekes ezek szerint nem feltétlenül emlékezetből, hanem olykor „lapról” énekelte a himnusz-dallamot, hiszen az első versszakot követően is szüksége volt a kottára. A notált himnárium tehát – legalábbis idővel – gyakorlati jelentőségűvé vált, nem csak a hagyomány ismert dallamainak felelevenítéséhez szolgált hiteles forrásul. A kompletórium sérült himnuszánál (*Te lucis ante terminum*) különösen örvendetes a beírt emlékeztető, ugyanis ennek segítségével rekonstruálható a teljes tétel. (3. ábra) A „poscimus” szó eredeti kottája a 30. fólió leszakadt sarkával együtt elveszett, ám a verso oldal kurzív notációs emlékeztetője alapján sikerült pótolnunk:¹³

PsalBud f30^{r-v}

Te lu - cis an - te ter - mi - num, re - rum Cre - a - tor, po - sci - mus,
ut so - li - ta cle - men - ti - a sis praesul ad cu - sto - di - am.

A kora újkori énekesi gyakorlat emlékét őrzi további három himnusz-tétel: neumáik mellett beírt szolmizációt találunk.¹⁴

Külön nem említjük azokat a XVI. századi zenei bejegyzéseket, amelyek a főírás kisebb hibáinak javításai, vagy az idővel megváltozott dallamok módosításai a korabeli érvényes gyakorlatnak megfelelően. Ezek elsősorban a kódex rendszeres használatát bizonyítják.

A XVII. században bővült a kódex zenei tartalma az előtáblára kiragasztott előzők bejegyzéseivel. Felirata szerint a szombati laudesben énekelt szuffrágiumokat tartalmazza: [*Suffragia in Sabbatis in Matutino*]¹⁵ *decantanda hoc ordine descripto*. Minden szuffrágium egy notált antifónából, egy verzikulusból és egy orációból áll. Az oldal írásképe egységes, notátora gyakorlott, kurzív metzigót-magyar keveréknotációt alkalmaz. (4. ábra) Antifónakészlete dallami és liturgikus szempontból is esztergomi szokásokat tükröz, tételrendje a hagyomány

¹³ A szóban forgó E-kadencia némileg meglepő, a széljegyzet következetessége miatt mégis el kell fogadnunk. Az Isztambuli antifónale toldalékában is szerepel e dallam (f296bis) „dominicalis” felirattal, ez azonban – a bejegyzés gyenge minősége miatt – a PsalBud változata nélkül nem használható. E helyen egyébként a második himnusz D-re végződik.

¹⁴ Ld. f17^v *Telluris ingens*, f42 *Audi benigne Conditor* és f50^v *Pange lingua gloriosi corporis*.

¹⁵ A szuffrágium a matutinumot közvetlenül követő laudesben, a Benedictus után hangzott el.

ordináriusaiban követhető.¹⁶ A szuffrágium-antifónák sorrendben: *Te invocamus*¹⁷ (De sancta Trinitate), szöveges utalás Szűz Mária szuffrágiumára¹⁸ („Sequitur de beata Virgine”), *Petrus apostolus*¹⁹ (De sancto Petro et Paulo), *Angelicis manibus*²⁰ (De sancto Adalberto, másik kéztől származó némi dallami javítással), *Omnes sancti Dei* (De omnibus sanctis). Az ordináriusok szerint e helyen következő, békéért könyörgő antifóna (*Da pacem*) csak szöveges utalással szerepel, majd a vasárnapi vesperásból olvasható egy-egy szuffrágium: a *Gloriosi principes*²¹ (De sancto Petro et Paulo) az első és második vesperásban, a *Beatus vir Adalbertus*²² (De sancto Adalberto) pedig csak az utóbbiban hangzott el.²³ Az előzéklap alján egy halványabb és korábbi (?) *Benedicamus Domino* olvasható valószínűleg egy másik kéztől. Az antifónák notátorának munkája a lapalji bejegyzés alapján 1627. szeptember 24-re datálható, ami azért érdekes, mert három évvel később Pázmány Péter érseksége alatt zsinati döntés születik a római rítus átvételéről, és a zsolozsma középkori rendje (a szuffrágiumokkal együtt) fokozatosan eltűnik az érseki udvar és a káptalan liturgikus gyakorlatából. A Budai pszaltérium hagyományos szuffrágiumai tehát az „utolsó pillanatban” kerültek az előzékre.

Pszaltériumunk a római zsolozsmarend átvétele után egy ideig még használatban maradt, erre mutat két, antifónaszövegeket érintő módosítás.²⁴ E helyeken a hazai, középkori változatot a római szokásoknak megfelelően írták felül. Himnuszszövegben is megfigyelhető a római szövegváltozat szerinti alakítás.²⁵ A kódexből vélhetően az új karkönyvek beszerzéséig zsolozsmáztak, utána félretették. Később, számos középkori kéziratunkhoz hasonlóan – mint-hogy használata 1630 után kényelmetlenné vált – a Budai pszaltérium is a levéltári vagy könyvkötészeti nyersanyag sorsára jutott. Ezzel indokolható, hogy napjainkban az eredeti kódex egyharmadát ismerjük. A himnárium két töredéke Knauz Nándor hagyatékából került elő, Szendrei Janka 1972-ben azonosította a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményében.²⁶

¹⁶ Vö. FÖLDVÁRY Miklós István (közr.): *Ordinarius Strigoniensis. Argumentum*, Budapest 2009. 108–110, valamint az 1580-as kiadású, Telegdi Miklós-féle *Ordinarium officii divini* (RMNy 473) N jelű ívének 2–4. lapjai.

¹⁷ Vö. Str-1 f128.

¹⁸ Az utalást nem tartalmazzák az ordináriusok, Földváry Miklós véleménye szerint azért, mert Szűz Máriáról a székesegyházi kórusban külön zsolozsmát (*officium parvum*) mondtak.

¹⁹ Vö. Str-3 f77v.

²⁰ Vö. Str-3 f166v, Str-I3-2 f111v.

²¹ Vö. Str-3 f72v.

²² Vö. Str-3 f162v, Str-I3-2 f105.

²³ Vö. FÖLDVÁRY: *Ordinarius Strigoniensis*. 108 és 110. A *Beatus vir Adalbertus* kezdetű szuffrágium nem szerepel a Telegdi-féle ordináriusban.

²⁴ Ld. f20r-v *Habitare fratres* helyett *Ecce quam bonum* szöveget, f28v *Benedixit filiis* helyett pedig *Lauda Ierusalem Dominum* szöveget kívántak.

²⁵ Ld. f22r-v *Magnae Deus* himnusz 2. és 4. versszakában.

²⁶ SZENDREI Janka: „A Budai Psalterium (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár) töredékei a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában”, *Magyar Könyvoszemle* LXXXVI (1972) 87.

Csak remélhetjük, hogy reneszánsz könyvművészetünk e nagyszerű példája és középkori egyházzénénk fontos forrása tovább lesz gazdagítható jövőben felbukkanó töredékeivel.

A tanulmányban használt rövidítések

- Paul-8** Pálos antifonále, XV. sz. vége, Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 8.
- Paul-94** Leleszi vesperále, XVI. sz. eleje, Sopron, Állami Levéltár; korábban Jászó, Premontrei Prépostság könyvtára, „Kézirat 93”.
- PsalBud** Budai pszaltérium, XVI. sz. eleje, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I3c; további két töredéke: MTA Kézirattár, K 480.
- Str-1** Budai antifonále, XV. sz./2, Pozsony/Bratislava, Archív mesta, EC Lad. 6; töredékei: Archív mesta, EC Lad. 2/48–49 („Knauz 1”)
- Str-2** Antifonále, XV. sz./1, Pozsony/Bratislava, Slovenský národný archív / Fond Kapitulská knižnica 2; töredékei: Archív mesta, EC Lad. 2/47 („Knauz 2”).
- Str-3** Antifonále, XV. sz./1, Pozsony/Bratislava, Archív mesta, EC Lad. 4 („Knauz 3”).
- Str-4** Antifonále, XV. sz./2, Pozsony/Bratislava, Slovenský národný archív / Fond Kapitulská knižnica 4; töredékei: Archív mesta, EC Lad. 4 - 18 ff -, Múzeum mesta Bratislavy, A/49 - 2 ff („Knauz 4”).
- Str-7** Breviarium notatum Strigoniense, XIII. sz., Prága/Praha, Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, DE. I. 7, kiadva: SZENDREI Janka (közr.): *Breviarium notatum Strigoniense* (s. XIII.). Musicalia Danubiana 17. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1998.
- Str-380** *Psalterium chorale secundum consuetudinem Strigoniensis ecclesiae etc.*, impr. Venetiis 1523, München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/2 Liturg. 380. („Oláh-pszaltérium”)
- Str-I3-2** Antifonále, XV. sz., Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, I. 3, 2. kötet.
- Str-Ist** Isztambuli antifonále, XIV. sz., İstanbul/Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, Deissmann 42, kiadva: SZENDREI Janka (közr.): *Az Isztambuli Antifonále (1360 körül)*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1999.

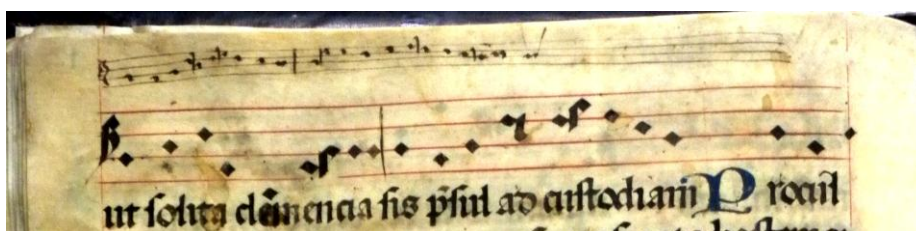
Képmelléklet

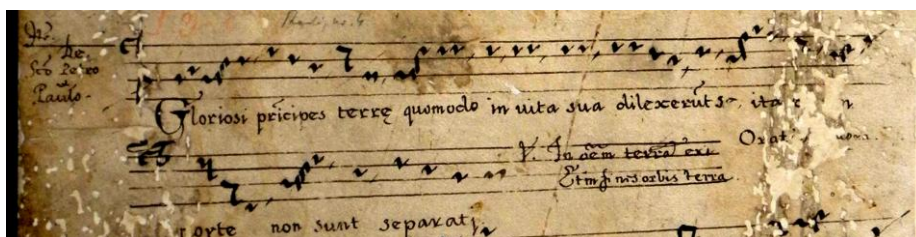
1. ábra. A Budai pszaltérium főírása (f^{9v}) és toldaléka (f^{10r}).

2. ábra. Érseki liturgikus zenei műhelyből származó notációk az 1523-as nyomtatott Psalterium Strigoniense példányában: a) Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Inc. XVI. I. 118, f108^v; b) München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/2 Liturg. 380, f108^v (Oláh-pszaltérium).

3. ábra. A kompletórium Te lucis ante terminum himnuszának lapszéli, emlékeztető dallambejegyzése a Budai pszaltériumban (f30^v).

4. ábra. Szent Péter és Pál szuffrágium-antifónájának (Gloriosi principes) kurzívó bejegyzése a Budai pszaltérium előtáblájára ragasztott előzéken.